

Ismertetések, bírálatok

KISS LAJOS: *Régi Rétköz*. Budapest, 1961. Akadémiai Kiadó

A Rétköz népének életével KISS LAJOS írásaiból ismerkedhettünk meg. Értékes tanulmányainak sorát a szerző most egy külsőleg is igen reprezentatív kötettel folytatja. A mű címéből nemigen gondolná az olvasó, hogy a Rétköz földrajzi neveinek gazdag gyűjteményét tartalmazza. Miután megismerkedett a Rétközzel, KISS LAJOS tervszerű kutatómunkával gyűjtötte annak helyneveit. A terület néprajzi szempontból rendkívül érdekesnek ígérkezett, mert vizes, ingoványos, nehezen járható és nehezen megközelíthető volt. Ilyen vidéken — ahogy a szerző megállapítja — „régibb, ősbibb módon éltek az emberek, szokásaik, tárgyaik, foglalkozásaik is kezdetlegesebbek, maradiabak . . .” (5). S nyilvánvaló az is, hogy az ilyen terület földrajzi neveiben is igen sok különböző szempontból értékes emléket őrzött meg. A vizet 1881-ben vezették le. Így az 1920-as években, amikor a szerző hozzáfogott a nevek összegyűjtéséhez, még éltek olyan emberek, akik az 1881 előtti helyzetet ismerték, s felvilágosítást tudtak adni az egyes községek határának régi neveiről, a határrészek jellegéről, műveléséről stb. KISS LAJOS jól látta, hogy a munkához haladéktalanul hozzá kell látni, mert a víz levezetésével a terület képe, az emberek élete alaposan megváltozott, a régi életmód emléke egyre inkább halványodik, s vele együtt sok név is feledésbe merülhet.

Harminc község névanyagának összegyűjtése nem kis feladat. KISS LAJOS két részletben szedte össze az adatokat. Tizennégy falu földrajzi neveit a húszas években (Beszterec, Buj, Demecser, Dombrád, Fényeslitke, Gáva, Kék, Komoró, Ontelek, Paszab, Tizsakanyár, Tizsarád, Tuzsér, Vasmegyer), tizenegy helység neveit 1948—49-ben (Döge, Ibrány, Kékese, Kisvárdá, Kótaj, Nyírbogdány, Pátroha, Rétközberencs, Rozsály-puszta, Szabolcsveresmart, Vencsellő), öt község névanyagát pedig részben a húszas években, részben 1948—49-ben (Ajak, Gégény, Kemecse, Nagyhalász, Tizsabercel) gyűjtötte össze. 1950-ben a kisebb pótlásokat végezte el. A szerző nemcsak helyszíni gyűjtést végzett, hanem feldolgozta a tagosítási iratok, földkönyvek, térképek neveit, és felhasználta PESTY FRIGYES kéziratos Helységnévtárának adatait is (6). Érthető módon főképp a források anyagára kívánt támaszkodni a második csoportba tartozó falvak neveinek összegyűjtésekor. De, amint írja, csalódás érte: „Nem sokáig tartott a tagosítási iratokba, térképekbe vetett bizalmam se, melyek segítségével véltem elvégezni a rétközi községek másik felének feldolgozását. A második világháború alatt ugyanis megsemmisült valamennyi község tagosítási irata, földkönyve és szebbnél szebb térképe. Tudományos szempontból felbecsülhetetlen érték pusztult el” (7). A régi

Rétközt ismerő idős emberek is elhaltak már, de szerencsére talált még ekkor is „olyan alkalmas embert, aki látott még valamit a határ ősi képéből, annak elmúlásából” (8). Így ezeknek a falvaknak az adatait is sikerült többé-kevésbé összegyűjtenie.

KISS LAJOS a Bevezetésben azt írja, hogy „Pesty *Helységnévtár*ában a rétközi helynevek száma 1075, gyűjteményemben 6108” (8). A kötet végén pedig, ahol a szerző egy táblázatban falvak szerint feltünteti a földrajzi nevek számát, azt olvashatjuk, hogy a két gyűjtés 8114 nevet tartalmaz, s ebből KISS LAJOS gyűjtése 7039 (480). Hogy a két adat közt levő különbség miből adódik, nem állt módunkban megállapítani, de a számokból magukból is láthatjuk, hogy a szerző hatalmas névanyagot hordott össze. Természetesen ez nem jelenti azt, hogy a gyűjtemény teljes, KISS LAJOS maga is megállapítja, hogy nem tudott minden nevet összegyűjteni (8).

A helyneveket községenként közli a szerző. Az egyes falvakról szóló fejezetek két részre oszlanak. Az első részben a falu nevének első előfordulásairól, földesurairól, lakóiról, lakóinak életéről, foglalkozásáról, szokásairól stb. olvashatunk részben a források, részben saját gyűjtése alapján. A fejezet másik részében találjuk, a névanyagot ábécérendbe állítva, a külső és belső helyneveket együtt.

Az egyes nevekről írt cikkekben a címszó után szó kerül a terület elhelyezkedéséről, régibb neveiről, nevének alakváltozatairól, régi és újabb művelési jellegéről s ezzel kapcsolatban sok érdekes adalékról. Néha megtudjuk a névcikkből a névadás okát (vö. *Bácsirét* 160. l.), több helyen közli a szerző a névadás okára vonatkozó népi magyarázatokat (vö. *Bugóc* 74. l.), néhol pedig a területhez fűződő szájhagyományt írja le (vö. *Vársziget* 33. l.).

A címszavakat mai helyesírással köznyelvi formában adja meg KISS LAJOS. Olykor ezek a címszók csak kikövetkeztetett alakok, legalábbis egyes szócikkekben ez derül ki. A *Tenke* címszó alatt pl. ezt olvashatjuk: „Az 1780-iki térképen *Tenkely* néven szerepel, a nép azonban *Tenkőnek* mondja” (366). Az okleveles adatokat eredeti formájukban és mai alakjukban is felveszi a címszók közé, de az egyikkel csak utal a másik címzőra. Pl.: *Ivántókája* (56, 77) lásd *Yuanthokaya* (65, 85), *Szolohegy* lásd *Szölőhegy* (152). Nyilván csak elírás lehet a *Vízigolyós sziget* név oklevélből való adatnak a *Vízigolyós sziget* formában írt utalószava (33). Sajnos a szerző által az élő nyelvből gyűjtött neveknek fonetikus lejegyzését nem találjuk meg a szócikkekben, bár a címszavak közé becsúszik néha ilyen adat is: *Jókútpiacca* (284), *Pósta (utca)* (364). Elvértve találunk olyan megjegyzést, ami a *Selyegtő* címszó alatt olvasható: „A nép *Selyektőnek* mondja” (351). Itt azonban meg kell jegyeznünk, hogy nemcsak a nép ejti ebben a szóban a *g*-t *k*-nak, s valószínű az is, hogy az *ly*-t *j*-nek ejtik az ottani lakosok. Előfordul, hogy a címszó régies helyesírású, de a cikkből nem derül ki, hogy oklevélből vett adat: *Szőtske* (340).

Már említettük, hogy KISS LAJOS átvette Pesty adatait. De hogy melyik név fordul elő Pestynél is, azt csak akkor tudjuk meg, ha nem egyezik meg teljesen KISS adatával, vagy Pesti Kisstől eltérő megjegyzést tesz a területre vonatkozólag. Pl. a *Babócsa* címszó alatt ezt olvashatjuk: „Pesty *Babócsaszeg* néven említi” (357), a *Mocsáros* címszónál: „Pesty szerint sziget égressel körülveve” (200) stb.

A szerző, úgy látszik, nemcsak Pestytől, hanem más forrásból is vett át neveket. A *Chebowenar* címszóról írt cikkben többek között ez áll: „Mikesy azonosnak mondja *Chebeanyarával*, Szabolcs vm. középkori víznevei füzet